

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ОБРАЗИ В АНЕКДОТАХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ)

На матеріалі анекдотів як одного з найбільш популярних засобів масової комунікації в Інтернеті проаналізовано способи реалізації образи, спрямованої як на конкретну особу, так і на певну соціокультурну чи етнічну групу. Розглядаються такі способи, як натяк (прихований і прозорий), порівняння, пряма образа лайливими й обсценними лексичними одиницями.

Ключові слова: анекдот, гумор, іронія, сарказм, образа, натяк, інвектива, обсценізм.

Масова комунікація в сучасному суспільстві відбувається різними засобами: за допомогою традиційних друкованих ЗМІ (газети, журнали), радіо, телебачення й Інтернету. Саме мережа Інтернет в останнє десятиліття набула надзвичайної популярності як засіб спілкування, обміну інформацією. На її просторах набули поширення найбільш затребувані форми спілкування, серед яких чільне місце посідає анекдот [4]. Найбільш вичерпним визначенням поняття анекдот вважаємо таке: «коротке усне оповідання злободенного побутового чи суспільно-політичного змісту із жартівливим чи сатиричним забарвленням і неочікуваною дотепною кінцівкою; своєрідна гумористична, нерідко гротескна, притча» [2, с. 28]. Специфіка творів цього жанру полягає в тому, що короткий твір приховує в собі значний гумористичний, іронічний або саркастичний змістовий потенціал, який зазвичай виявляється в останній фразі. Анекдот може бути заснований як на гуморі, переслідуючи мету розвеселити реципієнта, так і на іронії, сатирі, сарказмі, і тоді він здатний передавати елементи образи щодо об'єкта висміювання. Під образою розуміють «вербальну агресію, що здійснюється за допомогою звинувачень опонента в порушенні ним норм національно-культурної поведінки, зневазі певними культурними цінностями» [3]. Способи реалізації образи через анекдоти не були об'єктом дослідження в українській науці про мову й про соціальні комунікації, хоча різні аспекти функціонування анекдотів досліджуються в роботах Р. Кирчева, А. Бойко, О. Стоколос-Ворончук, Н. Кондратенко, Н. Карпчук, Л. Корнєвої, І. Кімакович, Г. Денискіної, Т. Зінов'євої та ін. Активне поширення анекдоту як популярного комунікативно-розважального жанру в мережі Інтернет актуалізує цю проблему, оскільки значна частина анекдотів містять у собі приховану або пряму образу на адресу різних етнічних, соціальних, політичних груп. Образа має завжди адресний характер: вона спрямована на конкретну особу (президента, голову Верховної Ради,

конкретного спортсмена, актора та ін.) чи певну групу (соціокультурну або етнічну). При цьому реципієнт може сприйняти образливий анекдот позитивно, якщо сповідує аналогічні з адресантом анекдоту погляди, або негативно, якщо читач не розділяє поглядів, які репрезентуються анекдотом.

З погляду об'єкта висміювання анекдоти в Інтернеті класифікуються за такими темами: родина (чоловік – дружина, зять – теща, батьки – діти), міжгендерні взаємини, політика, міжетнічні стосунки, професійно-виробнича сфера, побут, секс, студенти, релігія та ін. З-поміж зібраних 680 анекдотів, що містять в собі елементи образи, найбільшу групу – 145 текстів – складають анекдоти на політичну тематику, далі йдуть: сімейна тематика – 119, міжетнічні стосунки – 114, міжгендерні взаємини – 103, професійно-виробничі стосунки – 78, побутова тематика – 54 тощо. Варто зазначити, що анекдотів побутової тематики взагалі зафіксовано значно більше, проте значна їх частина не містить у собі образи.

За шкалою імпліцитності / експліцитності представлення образи в анекдотах виокремлюємо: 1) прихований натяк, 2) прозорий натяк, 3) образу через порівняння, 4) пряму образу.

Сучасна лінгвістика кваліфікує натяк як «дискурсивне утворення, яке програмується мовцем як таке, що має і зберігає – в аспекті їх інтерпретації адресатом – подвійний смисл» [6], тобто адресант закладає у висловлювання приховану, імпліцитну, і пряму, експліцитну, семантику, маючи на меті при цьому донести до реципієнта саме імпліцитну інформацію. Подана в такий спосіб образа, по-перше, не завжди декодується реципієнтом і, по-друге, сприймається не так болісно. Особливо це стосується **прихованого натяку**, як, наприклад, в анекдоті: *У першому класі навчаються блондинка, руда і брюнетка. Як ви думаєте, в кого найбільші груди?.. У блондинки – їй 18 років»* (1). Перше ознайомлення з цим текстом не в кожного реципієнта здатне викликати посмішку через відсутність видимого логічного зв'язку між питанням і відповіддю. Далі виникає такий зв'язок між об'єктом навчання і лексемою «блондинка», яка в сучасному суспільстві має конотативне значення обмеженої, тупуватої дівчини. І, нарешті, встановлюється логічний ланцюжок: блондинка – погане навчання в школі – кілька років опановує матеріал першого класу – доросла вже дівчина – відповідний розмір грудей. Таким чином, наведений анекдот будується на прихованому натяку на інтелектуальну обмеженість блондинки, завдяки чому адресантові вдається уникнути прямої образи на адресу дівчини. Прихований натяк може використовуватися на заміщення не тільки приниження, грубощів, але й табуйованих у конкретній етнокультурі понять (наприклад, смерть, гомосексуальні стосунки): *Похорони. Батьюшка: – Василю, ти також хочеш щось сказати про Петра? Але*

пам'ятай: про покійників або добре, або нічого. – Так, батюшко. Тож що я хочу сказати: Петі з нами більше немає, та й добре (5). В анекдоті гумористичний компонент перемишується із блюзнірством, оскільки в тексті міститься завуальована радість персонажа з приводу смерті його знайомого. Це є прикладом чорного гумору, якому властиві елементи цинізму і блюзнірства, комізм якого досягається через глузування над смертю, фізичними вадами, хворобами тощо.

Прозорий натяк, на відміну від прихованого, легше і швидше сприймається реципієнтом, оскільки ланцюжок логічних зв'язків, які ведуть до розуміння суті натякання, містить меншу кількість ланок, наприклад: – *Дівчино, дозвольте Вам допомогти. – Дякую, в мене не важкі сумки. – Взагалі-то я пластичний хірург (2).* Цей анекдот побудований на двозначності пропозиції допомоги, яка в першій репліці сприймається у прямому значенні – піднести щось, але в третій репліці актуалізується інше значення – зробити пластичну операцію, і цим покращити зовнішність співрозмовниці. Проте ця пропозиція не безпосередня, а зроблена через назву професії співрозмовника. Таким чином, процес рецепції анекдоту складається з таких компонентів: називання роду діяльності – пропозиція професійної допомоги, тобто корекція зовнішності – отже, дівчина некрасива. Саме останній компонент логічного ланцюжка й містить образу, адресовану дівчині через пропозицію допомоги. Наступний анекдот *Син запитує в батька: – Тату, а як змія розмовляє? – Батько, дивлячись на тещу: – Ну, що ж ви мовчите? Онук цікавиться! (2)* передає образу, адресовану тещі, через досить прозорий натяк: теща – змія, – а отже, підступна, небезпечна істота.

Як окремий вид натяку можна кваліфікувати використання **евфемізмів** – заміни грубих, образливих елементів мови на більш м'які, прийнятні в суспільстві. Використання евфемізмів виконує як комунікативну, так і естетичну функцію, згладжуючи гострі кути в спілкуванні, дозволяючи неприйнятним, табуйованим поняттям гармонійно входити в текст повідомлення. Не оминають цього прийому і в анекдотах: *Іде молодий чоловік через село, зустрічає стару жінку й питає: – Я вже довго йду, стомився, хочу відпочити. Чи не знаєте, хто може прийняти мене на ніч? – Показала йому стара хату однієї молодички, він пішов і проситься заночувати. – Я одна живу, вас не знаю, – відказує вона йому, – я вас боюся... – Та не бійтеся ви, я вас чіпати не буду, бо я джентльмен... Прокинувся молодий чоловік вранці, вийшов надвір, а молода хазяйка курям їсти дає. – Пані, а що це у вас за виводок такий дивний: на чотири курки – дванадцять півнів? – Які ж то півні? Там лиш один півень, а всі решта – джентльмени... (3).* Натяк на чоловічу сором'язливість і безініціативність у цьому анекдоті передається словом

джентльмен, яке в багатьох мовах позначає тактовного, толерантного чоловіка. Застосування такого означення-евфемізму до півнів замінює непристойну образу щодо їхньої чоловічої спроможності й опосередковано натякає на аналогічні риси героя анекдоту, що ночував у молодиці.

Порівняння як образа посідає проміжне місце між натяком і прямою словесною образою, оскільки, з одного боку, воно не безпосередньо номінує певне явище або предмет, з іншого – прирівнює його до неприємного, принизливого явища і таким чином опосередковано вербалізує образу. Наприклад, в анекдоті – *Дійшли до мене чутки, що ти недавно одружився, правда, чи що? – Було таке. – Ну і як, дружина, мабуть, красуня? – Є така справа. Точнісінько – Венера Мілоська. Та й по господарству така ж безрука – весь посуд в будинку вже перебила* (3) ситуація сприймається цілком позитивно до початку останнього речення, оскільки загальновідомо, що Венера Мілоська є одним із символів жіночої вроди попри відсутність рук. Проте остання фразокоментар різко знижує враження про молоду дружину-красуню, оскільки в лексемі *безрука* актуалізується дещо образливе переносне значення «невміла, незграбна». Більш глибока образа експлікується в наступному анекдоті: *Дві сусідки розмовляють: – Пані Стефо, як ви дивитеся на те, що ваш чоловік бігає за молодицями? – Нормально, мій собака біжить за кожною машиною, але ж це не означає, що він сяде за кермо* (3). Порівнюючи чоловіка з собакою, що безрезультатно ганяється за автомобілями, дружина декларує таку ж безрезультатність чоловікових спроб упадати за жінками. Таким чином, у цьому контексті образа виявляється двошаровою: принизливе порівняння з собакою і безпідставність бігання за молодицями.

Якщо для розуміння анекдотів, побудованих на натяках, евфемізмах і порівняннях, потрібне застосування логічних процедур, то анекдоти, комізм яких будується на прямій образі, сприймаються практично відразу всіма реципієнтами. Безпосередня образа, адресована особі, може реалізуватися різними лексичними засобами: описово; через образу її частин тіла, рис характеру, звичок; номінацією стилістично маркованими національними назвами; грубими, лайливими й обценними лексичними одиницями. Так, в анекдоті – *Про що ти думаєш, коханий? – Та так, ні про що... / Вона (радісно): – І я ні про що! / Він (сумно): – Тобі легше, в тебе мізків нема!* (1) образа здійснюється описово, через фразу «в тебе мізків нема», яка, на перший погляд, звучить не так грубо, як мала б звучати пряма номінація «безмозка, дурна». Однак семантика образи при такому зовнішньому уникненні безпосередньої негативної характеристики все одно зберігається. Не меншим ступенем приниження наділені висловлювання, адресовані не особі в цілому, а лише певним її частинам тіла, рисам, звичкам, як-от: – *Кохана, ти в мене така гарна,*

лагідна, працююча... – Сексу не буде – я втомилася. – Егоїстка невдячна!! Борщ у тебе кислий! І дуна товста! (3). Тут із першою реплікою з лестощами контрастує остання, яка будується за принципом нанизування образливих дефініцій, починаючи від загальної суб'єктивної характеристики дружини (егоїстка невдячна) і до грубої її образи через її зовнішність (дуна товста), що насправді може й не відповідати дійсності. Окрім того, відсутність логічного зв'язку між усіма трьома реченнями останньої репліки підсилює комізм ситуації, що полягає в різкому переході від компліментів до грубощів, образ.

Серед лексичних одиниць, здатних безпосередньо передавати образливу семантику, значне місце посідають зооніми й етноніми. У кожного народу існують тварини-символи, назвами яких «інвектант звинувачує опонента в наявності в цього останнього певної негативної якості, яку національна традиція приписує тій чи іншій тварині» [1, с. 253]. Номінації таких тварин регулярно використовуються у фольклорі. З казок, прислів'їв, приказок тощо зооніми переходять до іншого фольклорного жанру – анекдоту, де набувають згрубілого, пейоративного значення завдяки метафоризації [8], наприклад: – *Що на вихідні робив? – З собакою гуляв. – Ви що, пса завели? – Ні. Дружина зовсім озвіріла*» (3). Собака у народній традиції українців має кілька символічних значень, проте до анекдотів цей зоонім увійшов із максимально негативною конотацією злості. І для акцентування саме цієї риси тварини-символу використовується дієслово *озвіріла* в останній репліці. З аналогічними негативними конотативними елементами семантики функціонують в анекдотах лексеми *козел, баран, змія, олень* та ін. Деякі інакше в анекдотах функціонують деякі етноніми, оскільки компонент образливості в них зосереджений у самому лексичному значенні. Так, для номінації української нації застосовуються етноніми українці і хохли, російської – росіяни, москалі й кацапи, білоруської – білоруси й бульбаші тощо. В перерахованих іменуваннях тільки перші етноніми належать до нейтральної, загальноновживаної лексики, решта мають яскраво виражену негативну емотивну сему, яка здатна актуалізуватися в певному контексті, наприклад: *Син підходить до мами: – Мамо! Я одружитися хочу. – А з ким, може, з Оленкою? – Та ні. – А може, з Оксанкою із сусіднього двору? – Та ні. – А з ким? – З Борею. – З ним не можна. – А чому? – Та він же москаль!* (1). У поданому анекдоті яскраво виражений смисл, що матір турбує не одностатевий шлюб сина, а те, що він обрав *москаля*, і саме з цієї причини етнонім набуває не тільки образливої семантики, а й принизливої.

Безпосередня образа найчастіше передається лайливими, обценними лексемами, які перебувають на межі літературної лексики або поза нею. У мовознавчих дослідженнях цього прошарку лексичного складу мови наявні різні класифікації таких одиниць, а тому стосовно використання лайки в

анекдотах вважаємо прийнятним її поділ на вульгаризми – грубі слова, спрямовані на образу інтелектуальних властивостей особи, її окремих рис (*морда, хамло*), інвективи – грубі слова, що містять приниження сексуального, гомосексуального характеру (*курва, підарас*), обценізми – лайливі слова, переважно матизми. Проте в складі анекдотів усі три категорії здатні транслювати семантику приниження, грубої образи, пор.: – *Ти знаєш, від мене пішла дружина, залишивши мене без жодної копійки! – А моя також залишила мене без жодної копійки, але не пішла, зараза...* (4) – лайливе слово *зараза* передає образу на адресу дружини-марнотратки; *Я б сказав тобі, що люблю тебе, але ти ж, сука, запишеш це на диктофон і даси дружині послухати!* (2) – вульгаризм *сука* містить зневагу, елемент ситуативної ненависті до коханки через її балакучість і підступність; *Сьогодні мене зупинила інспектор дорожньо-патрульної служби Іваненко Марія і особистим прикладом довела, що, всупереч логіці, серед жінок теж є підараси* (1) – обценізм *підарас*, традиційно застосовуваний до осіб чоловічої статі, в цьому контексті є носієм, крім образливої, ще й іронічно-принизливої семантики, що посилює негативну оцінку об'єкта осміювання. Власне матірні слова в Інтернеті заборонені до вживання, але користувачі знаходять способи натякання на них, вуалювання за допомогою небуквених знаків, які хоча б віддалено нагадують відповідні літери, заміною однієї з літер, крапками. Іноді дописувач замінює всі літери в обценізмі, окрім першої та останньої, проте сам контекст вказує на конкретний матизм: *На базарі: – Якись у вас огірки маленькі, ще й покручені? – Та то мій придурок коли сіяв, то приказував: ростіть, огірочки, як в мене x@@@@@i* (3). Таким чином, попри заборону обценної лексики на сторінках інтернет-видань, користувачі знаходять численні способи натяку на обценізми, які легко декодуються реципієнтами не тільки в анекдотах, а й у коментарях, блогах тощо.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що анекдот як короткий гумористичний жанр має на меті висміювання суспільно-політичних, культурно-етичних вад суспільства, негативних рис окремих представників соціуму й етнічних, професійних та ін. груп. Висміювання доволі часто відбувається через образу, яка сприймається не так гостро завдяки комізму ситуації, представленої в анекдоті. Уникнути образи в анекдоті практично неможливо, оскільки саме вона і є опосередкованою метою анекдоту, але зменшити використання обценної лексики цілком можливо, оскільки вважаємо його швидше самоціллю, аніж виправданим засобом створення комізму й боротьби з недоліками.

Список використаних джерел

1. <http://andrew-lviv.net/lib/anekdote/index.php?s>

2. <http://anegdot.com.ua/>
3. <http://www.odnoklassniki.ru/zharty>
4. <http://chumor.org.ua/>
5. <http://anekdot.if.ua>

Список літератури

1. Жельвис В. И. Поле брани : Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира // В. И. Жельвис. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ладомир, 2001. – 349 с.
2. Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. – Т. 1. / Под. ред. А. А. Суркова. – М. : Сов. Энцикл., 1962.
3. Кусов Г. В. Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный концепт [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка / Г. В. Кусов // – Волгоград, 2004. – 27 с. – Режим доступа : <http://lincon.narod.ru/autoref5.htm>
4. Сайтарли І. Культура міжособистісних стосунків : Навч. посіб. [Електронний ресурс] / І. Сайтарли. – К. : Академвидав, 2007. – 240 с. – Режим доступа : http://pidruchniki.ws/19570411/kulturologiya/gumor_skladova_kulturi_spilkuvannya
5. Філіп Г. Емоційність мовця в «листах до редакції» на прикладі жіночої преси [Електронний ресурс] / Г. Філіп // Стиль і текст. – 2006. – № 7. – С. 215–224. – Режим доступа : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1958>.
6. Шатуновский И. Б. 6 способов косвенного выражения смысла [Электронный ресурс] // Семантика и прагматика языковых единиц : Сб. науч. трудов.– Калуга, 2004. – С. 262–274. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2004/Shatunovskij.htm>

И. О. Мариненко

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ПЕРЕДАЧИ ОСКОРБЛЕНИЯ ВАНЕКДОТАХ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ ИНТЕРНЕТ-САЙТОВ)

На материале анекдотов как одного из наиболее популярных средств массовой коммуникации в интернете проанализировано способы реализации оскорбления, направленного как на конкретное лицо, так и на определенную социокультурную или этническую группу. Рассматриваются такие способы, как намек (скрытый и прозрачный), сравнение, прямое оскорбление ругательными и обценными лексическими единицами.

Ключевые слова: анекдот, юмор, ирония, сарказм, оскорбление, намёк, инвектива, обценнизм.

I. Marynenko

**LEXICAL-SEMANTIC MEANS OF TRANSMISSION THE INSULT
IN THE ANECDOTES**

(ON THE MATERIAL FROM UKRAINIAN INTERNET SITES)

Ways to implement the insult which is directed both on the particular person and on the certain sociocultural or ethnic group are analyzed on the material of anecdotes as one of the most popular media tools in the internet. Such methods as hint (hidden and clear), comparison by the direct insult and swear and obscene lexical units are examined.

Keywords: anecdote, humor, irony, sarcasm, insult, hint, invective, obscene word.